

ACHILLE MBEMBE • **Brütalizm**

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français.

Bu eser, Institut français kurumunun yayına destek programından yararlanmıştır.

Brutalisme

  2020 Editions La Découverte

İletişim Yayınları 3128 • Politika Dizisi 218

ISBN-13: 978-975-05-3271-9

  2022 İletişim Yayıncılık A.Ő. / I. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Melike Iřık Durmaz

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay  z m

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İř Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadaė, Őiřli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ACHILLE MBEMBE

Brütalizm

Brutalisme

ÇEVİREN
P. Burcu Yalım

ACHILLE MBEMBE 1957'de Kamerun'da doğdu. Tarih lisans ve yüksek lisans eğitimi ülkesinde gördü. Tarih doktorasını ve siyaset bilimi yüksek lisansını Paris'te yaptı. Afrika tarihi ve politikaları uzmanlığının yanında, günümüzün önde gelen postkolonyal yaklaşım kuramcılarındandır. ABD'de birçok üniversitede ders verdi. Senegal'in başkenti Dakar'da, Afrika'da Sosyal Bilimler Gelişmesi Konseyi'ni yönetti. Halen Güney Afrika'da Johannesburg Witwatersrand Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nü yönetiyor. Yayımlanmış eserleri şunlardır: *Afriques indociles: christianisme et pouvoir d'Etat en société postcoloniale* (1988), *La naissance du maquis dans le Sud-Cameroun* (1998), *De la postcolonie* (2000), *Sortir de la grande nuit. Essai sur l'Afrique décolonisée* (2010), *Critique de la raison nègre* (2013) [Zenci Akılın Eleştirisi, İletişim, 2019], *La politique de l'inimitié* (2016) [Düşmanlık Politikaları, İletişim, 2020], *Brutalisme* (2020).

Üç ÷lkeme, üç eřit payda...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
Giriş	21
Dünyanın yanması.....	21
Yeryüzü'nün <i>farmakonu</i>	30
1 Evrensel Tahakküm	35
Jest zinciri.....	35
Delip almalar.....	49
Özdeşlik/kimlik rahatsızlıkları.....	55
2 Kırma	61
Yeryüzü'nün bedeni.....	61
Tırmanış.....	66
Hudutlaştırma.....	71
Tecrit ve tasfiye.....	76
3 Animizm ve Viserallik	81
Şeytani yaşam hakkında.....	82
Karanlık bölge.....	89
Zamanın ıstırapları.....	99
Özdeşliğe/kimliğe karşı.....	103

4 Erkeklik	107
Duyuların sarsılması.....	108
Phallos.....	117
Onanist toplumlar ve boşalma dürtüsü.....	125
Genital panik.....	130
5 Hudut-bedenler	135
“Artık” insanlar.....	136
Nüfus matematiği.....	144
Yeni Malthusçuluk.....	148
6 Dolaşım lar	155
Kafesteki insanlık.....	155
Zoraki yerleşikleştirme.....	162
Anklavlaştırma.....	165
Dünyanın büzülmesi.....	172
7 Esirler Cemaati	177
Cezbedilme arzusu.....	179
Gitmek.....	185
Çıkıntılar.....	188
“Ev” metafizikleri.....	191
Hareketsiz hareket.....	198
8 Potansiyel İnsanlık ve Canlı Siyaseti	205
Paganlık ve putperestlik.....	206
Fark ve kıyamet.....	213
Borç yumağı.....	220
Dünya kaybı.....	226
Hakikat kapasitesi.....	231
Sonuç	239

ÖNSÖZ

Brütalizm kavramını mimari düşünceden ödünç alıyorum.¹ Oysa zihnimde fazlasıyla siyasi bir kategoriye ait. Başka türlü nasıl olurdu zaten, zira mimarının kendisinin de en baştan siyasi bir boyutu var: kimi zaman yok edilemez addedilen, inert olan veya olmayan maddeler siyaseti. Buna karşılık, siyasallık da gerekirse zor kullanılarak biçimlendirilmeye çalışılan her türden element üzerinde uygulanan bir kontrol, bir bükme ve yeniden şekillendirme işi değilse nedir?

Mimari, ikinci olarak, çoğu zaman yapıtaşları denebilecek şeylere dayanarak, yıkım ile yapım edimleri arasında kaçınılmaz olarak bir gerilime veya belki de kuvvet faktöründe bir yeniden dağılıma yol açtığı ölçüde bir siyasettir. Siyaset ise, organize bir pratiktir; bedensel olmakla birlikte ekseri-

1 Brütalizm hareketi hakkında, bilhassa bkz. Reyner Banham, *The New Brutalism: Ethic or Aesthetic?*, Architectural Press, Londra, 1966. Yine bkz. Alexander Clement, *Brutalism: Post-War British Architecture*, Crowood Press, Ramsbury, 2011. Kavramın müzikte ve bilhassa elektroakustikteki kullanımına ilişkin olarak bkz. Mo H. Zareei, Dugal McKinnon, Dale A. Carnegie ve Ajay Kapur, "Sound-based brutalism: An emergent aesthetic", *Style and Genre in Electroacoustic Music*, cilt 21, sayı 1, 2006.

yetle maddi olmayan canlı bütünleri, aynı zamanda mekân-sal olarak da birleştirme, organize etme, biçimlendirme ve yeniden dağıtma işidir. Brütalizmi de bu maddi olmayanın, bedenselliğin ve maddelerin kesişim noktasına yerleştirmek uygun olur.²

Her ikisi de maddeler, bedensellik ve maddi olmayanın birbirine eklemleendiği noktada duran mimari ve siyaset, simgelerin ve dilin dünyasına ait değildir sadece. Bir o kadar da teknik dünyayı, nesnelere ve bedenler dünyasını ve bilhassa deku-pajların, kesip biçmek, yumuşatmak ve kalıba sokmak, şekillendirmek ve ayağa kaldırmak, kısacası dikeyleştirmek ve dikeyleştirirken de tekrar çalıştırmak gereken şeylerin dünyasını teşkil ederler. Her ikisinin de müdahale alanı, canlılığın bölgesi olarak anlaşılan madde alanıdır; brüt* olanın –ateş, beton, kurşun veya çelik biçiminde– harekete geçirdiği yeğliliklerin akkor halindeki buluşma noktasıdır; bu da bir yanda bir zihin ve ruh dünyası ile diğer yanda bir nesnelere dünyası arasındaki kadim karşıtlıkların en baştan çözülmesi demektir. Metamorfik süreçler olan zorlama ve parçalama, altını üstüne getirme, kesme ve parçalarına ayırma ve icap ederse saktalama (mütilyasyon) işlemlerinden geçirilen de bu brüttür.

Öyleyse mimari ve siyaset, maddeleri ve bedenleri düzene koyma meselesidir; bir nicelik, hacim, kapsam ve ölçü; kuv-

2 “Bedensellik”, burada beden denen kitleye ve nesnel olarak bedeni oluşturan her şeye (deri ve derinin renkleri, tek tek organlar, iskeleti oluşturan kemikler, damarlarda dolaşan kan, sinirler, bedenin adeta bitki örtüsünü veren kıl sistemi, faunası gibi olan mikroplar, kurumasını önleyen su, vb.) gönderme yapıyor sadece. Bedensellik aynı zamanda bedenin algı nesnesi oluşuna; yani bakışla, topluyla, teknolojiyle, ekonomiyle ya da iktidarla hep baştan yaratılışına; etrafını saran her şeyle ilişkilene veya hareket etme ve kendisinin de bir dünya yaratma tarzına gönderme yapıyor.

(*) Fransızca *brut* kelimesinin “brütalizm” ile bağımlı göstermek için Türkçede “kesintisi yapılmamış” veya “darası çıkarılmamış” anlamındaki “brüt” karşılığını kullanma yoluna gittim. Okuru bu kelimeyi Fransızcadaki “doğa halinde yaşayan, vahşi, ehlileşmemiş” anlamlarının yanı sıra “mineral” ve “işlenmemiş, işleminden geçmemiş” anlamlarıyla birlikte okumaya davet ediyorum – ç.n.

vetin ve enerjinin dağıtımı ve şekillendirilmesi meselesidir. Dikeyin ayrıcalıklı konumda bulunması, brütalizmin somut izlerinden biridir – ister bedenler ister maddeler üzerinde uygulansın. Fakat her ikisi de her şeyden önce elementler ile, elementlere karşı, elementler üzerinde, elementlerin üzerinden ve içinden çalışma işidir.

Bu kitapta, brütalizm mefhumunu, yıkım ve üretim –gezegen ölçeğinde bir karanlık rezervleri üretimi– *pathos*’unun pençesindeki bir çağı betimlemek için kullanıyorum. Ve her türden atık üretimi, yıkıntı ve döküntüler; muazzam bir Demiurgos’un izleri. Brütalizasyonun* sosyolojisini veya siyasi ekonomisini yapmak değil amacım, tarihsel bir tablosunu ortaya koymak hiç değil. Genel olarak zorbalığın ürettiği şiddetleri ya da vahşet ve sadizm biçimlerini ele almak niyetinde de değilim. Halihazırda elimizde bulunan (ve dipnotlarda bol miktarda göndermede bulunduğum) olağanüstü zenginlikteki sosyo-etnografik materyalden yola çıkarak, bir *duvar resmi* çizmeyi mümkün kılacak birtakım *kesitler* elde etmek, soruları başka türlü sormak ve bilhassa da pek çok isim verilmiş olup üç ana sorgunun hükmettiği bu çağa özgü olan şey hakkında birkaç şey söylemek istiyorum. Bu üç sorgu konusunu, bilgisayarımsal biçimiyle hesap, nörobiyolojik biçimiyle ekonomi ve bir karbonlaşma sürecine tâbi olan canlı oluşturuyor.³

(*) *Brutalisation*: Burada zorlama bir şekilde Türkçeleştirdiğim bu kelimenin fiil olarak kullanıldığı yerlerde, “gaddarlık” ve “zorbalıkla terbiye” gibi karşılıklar kullandım. *Brutaliser* kelimesi, “dikkatsiz, özensiz davranmak”, “itip kakmak, zorbalık etmek” gibi bir anlam yelpazesine sahip olmanın yanı sıra “erkeksileştirme, sertleştirme, virilleştirme” anlamında da kullanılıyor. *Brutalité* için de “vahşet” karşılığını kullandım – ç.n.

3 Bu tartışmaların Avrupa-Amerika tarafı için bkz. William E. Scheuerman, “Hermann Heller and the European crisis: Authoritarian liberalism redux?”, *European Law Journal*, cilt 21, sayı 3, 2015; Michael A. Wilkinson, “Authoritarian liberalism in the European constitutional imagination: Second time as farce?”, *European Law Journal*, cilt 21, sayı 3, 2015; Wendy Brown, “Sacrificial citizenship: Neoliberalism, human capital, and austerity politics”, *Constellati-*

Bu üç sorgunun merkezinde insan bedenlerinin dönüşümleri ve genel olarak “nüfusların” geleceği ile, insan veya değil, türlerin teknolojik mutasyonu meselesi bulunuyor. Gelgelelim bu değişimlerin sebep olduğu zararlar ve açtığı yaralar basit kazalardan ya da tali hasarlardan ibaret değil. Eğer gerçekten de jeolojik bir kuvvete dönüştüyse insanlık, o zaman bildiğimiz anlamda tarihten bahsedemeyiz. Bundan böyle her tarih, iktidarın tarihi dahi, tanım gereği, jeo-tarihtir. Öyleyse brütalizm derken, jeo-morfik kuvvet olarak anlaşılan iktidarın kırma ve çatlatma yoluyla kurulduğu, kendini gösterdiği, yeniden şekillendiği, hareket ettiği ve çoğaldığı süreçten bahsediyorum. Aynı zamanda, bu süreçlerin moleküler ve kimyasal boyutunu da düşünüyorum. Toksiklik, yani kimyasal maddelerin ve tehlikeli atıkların çoğalması, şimdiki zamanın yapısal bir boyutu değil mi? Bu maddeler ve bu atıklar (elektronik atıklar da dahil) sadece doğaya ve çevreye (hava, toprak, su, gıda zincirleri) saldırmıyor; bu yüzden kurşuna, fosfora, cıvaya, berilyuma ve soğutucu akışkanlara maruz kalan bedenlere de saldırıyor.

İktidar, siyasi teknikler olan kırma ve çatlatma yoluyla, insanı yeniden yaratmakla kalmıyor, gerçekten yeni türler de ortaya çıkarıyor. (Yeniden) biçimlendirmeye veya yeni türlere dönüştürmeye çalıştığı maddeye, gaz ve enerji çıkarmak için dinamitlenen kayalara ve şistlere saldırdığı şekilde saldırıyor. Bu açıdan bakıldığında, çağdaş iktidarların işlevi, hiç olmadığı kadar, ekstraksiyonu mümkün kılmaktır o halde.⁴

ons, cilt 23, sayı 1, 2016; Paul Stubbs ve Noemi Lendvai-Bainton, “Authoritarian neoliberalism, radical conservatism and social policy within the European Union: Croatia, Hungary and Poland”, *Development and Change*, 10 Aralık 2019, <https://doi.org/10.1111/dech.12565>.

4 Claudia Aradau ve Martina Tazzioli, “Biopolitics multiple: Migration, extraction, subtraction”, *Millenium*, 19 Aralık 2019, <https://doi.org/10.1177/0305829819889139>.

Bu da daha şiddetli bir bastırmayı gerektiriyor. Bedenlerin ve zihinlerin sondajı bunun parçası. İstisna hali norm olmuş, olağanüstü hal kalıcılaştırmış olduğundan, mesele hukuksuzluk hallerini çoğaltmak ve bütün direnişleri dağıtmak için hukuku sonuna kadar kullanmak oluyor.

Kırma ve çatlatma mantıklarına bundan böyle tüketme ve bitirme mantıklarını da eklemek gerekiyor. Yine burada da yarma, çatlatma ve tüketme, sadece kaynakları değil, fiziksel tükeniş ve kimi zaman gözle görülmeyen biyolojik risklere (ciddi zehirlenmeler, kanser, doğumsal anomaliler, nörolojik rahatsızlıklar, hormon bozuklukları) maruz kalan canlı bedenleri de ilgilendiriyor. Canlının bütünü, bir tabakaya ve bir yüzeye indirgenmiş olarak, sismik tehditlere açık hale geliyor. Aşağıdaki düşüncelerin merkezinde, yıkım ile zamanın ve Yeryüzü'nün bağrını olduğu kadar insanların bedenlerini, sınırlarını, kanını ve beynini de hedef alan– “yıkıcı yaratım” arasındaki bu diyalektik bulunuyor.⁵ Bu muazzam tahliye ve boşaltma sürecine, ama aynı zamanda damarlardaki kanı akıtma ve organik maddelerin boşaltımı sürecine de brütalizm diyoruz.⁶

Bu isimle, *düşünce-ime* denebilecek bir şey ortaya koymaya çalışıyorum. Bir *matris sahnenin* veya en azından üzerinde onlarca farklı durumun, tarihin, aktörün belirlediği bir zeminin konturlarını çizmeye çalışıyorum. Fakat bu farkların ve belirli kimliklerin de ötesinde, kırma ve çatlatma, boşaltma ve tüketme edimlerinin hepsi aynı ana koda riayet ediyorlar: zencilik halinin evrenselleşmesi; diğer bir deyişle, halihazırda aşırı kayıplar ve organik kapasitelerinin tüketilmesi gi-

5 Başka yaklaşımlar için bkz. Martijn Konings, *Capital and Time: For a New Critique of Neoliberal Reason*, Stanford University Press, Stanford, 2018; Adriano Cozzolino, “Reconfiguring the state: Executive powers, emergency legislation and neoliberalization in Italy”, *Globalizations*, cilt 16, sayı 3, 2019, s. 336-352.

6 Susanne Soederberg, “Evictions: A global capitalist phenomenon”, *Development & Change*, 2 Şubat 2018, <https://doi.org/10.1111/dech.12383>.

bi ağır bir sendromla karşı karşıya olan insanlığın çok büyük bir kısmının zencileşmesi.⁷

Bu karanlık rezervleri meselesiyle, dolayısıyla zamanın figürleri ve iktidarın figürleri meselesiyle de en azından 20. yüzyılın son çeyreğinden beri uğraşıyorum.⁸ Bana göre, bu mesele –Afrika, gezegenimiz, insanlık ve daha genel bir anlamda canlılar olarak– ne olduk, neler başarmış olabilirdik ve ne olmuş olabilirdik sorularıyla el ele gitmiştir hep.⁹ Bu sorgulama, melankoliye açılmak şöyle dursun, bellek, potansiyeller ve “geleceklik” arasındaki ilişkilere dair bir eleştirinin temellerini atmayı amaçlıyordu.

Akıp giden zamandan başlayarak, deveran eden, geçip giden her şeyin neden her iktidarın nihai bahsi olduğunu anlamaktı mesele. Nitekim her iktidar, kendini zaman kılmak değilse de en azından zamanın içsel özelliklerini ilhak etmeyi ve sömürgeleştirmeyi düşler. Soyut olarak, zamana has olan şey, tüketilemez, nesnel olarak hesap edilemez ve hepsinden öte, temellük edilemez olması değil midir? Dahası, yok edilemezdir zaman. Belki de son kertede iktidarı büyüleyen de onun bu son özelliği, yani yok edilemez olmasıdır. İşte bu yüzden, özünde, her iktidar kendini zaman kılmak ya da en azından zamanın niteliklerini kendisine katmak ister. İktidar, aynı zamanda, baştan sona bir manipülasyon ve inşa tekniğidir. Çamura, betona, çimentoya, harca, kirişlere, parçalanacak taşlara, kurşuna, çeliğe –ve etten, kemikten, kandan, kastan ve sinirden oluşan bedenlere– gereksinim duyar. Yıkamak muazzam bir iştir aslında.

7 Achille Mbembe, *Critique de la raison nègre*, La Découverte, Paris, 2013. [Zenci Aklın Eleştirisi, çev. Özge Arasan Simon, Volkan Çandar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019].

8 Achille Mbembe, *De la postcolonie. Essai sur l'imagination politique dans l'Afrique contemporaine*, Karthala, Paris, 2000; yeniden basım La Découverte, 2020.

9 ID., *Sortir de la grande nuit. Essai sur l'Afrique décolonisée*, La Découverte, Paris, 2010.